

Kristin Järvstad

Under beredskap och krig. Nation, kön, främlingskap och våld hos svenska kvinnliga 1940-talsförfattare
Makadam/Kriterium 2022

2

Det personliga är internationellt, hävdade den feministiska forskaren Cynthia Enloe i boken *Bananas, beaches and bases* (1990). Det var en banbrytande tanke eftersom den utmanar idén att internationell politik och säkerhet utgörs av relationer mellan stater och deras militärer. Kristin Järvstads mäktiga genomlysning av svenska kvinnliga 1940-talsförfattares skildringar av krig och beredskap illustrerar väl Enloes devis. Här visas hur krig och krigsförberedelser, våld, nationalism och rastänkande, griper in i vardagsliv, arbete, familj och sexualitet, ofta med skilda konsekvenser för kvinnor och män. Men här framgår också hur genus, familj och sexualitet ger mening åt krigföring, hotbilder och nationellt skydd, liksom åt militär verksamhet mer generellt; det internationella påverkas alltså också av det personliga.

Med utgångspunkt i feministisk nationsforskning och begreppet kroppspolitik analyserar Järvstad en omfattande och i forskningen ouppmärksam litteratur.

Ett stort antal romaner utkomna under 1940-talet av kända och mer okända kvinnliga författare ingår, likaså hur de recenseras. Materialet kontextualiseras i relation till den svenska censuren, krigets framåtskridande, samt det svenska flyktningmottagandet och kännedomen om nazisternas koncentrationsläger. Fem rika och brett upplagda tematiska kapitel belyser kön och svenskhet i svensk beredskap, transnationell lojalitet och nordism, svenskjudiskhet, antisemitism och förföljelse, framställningar av fienden, samt ett kapitel som behandlar våld, anti-våld och pacifism. Analysernas övergripande fokus belyser hur författarna förhåller sig till idén att nationen/hemlandet inbegriper skilda roller och uppgifter för män och kvinnor, samt värderingen av kroppar efter kön, nationstillhörighet och utifrån rastänkande. Hur romanerna gestaltar relationer mellan maskulinitet och våld, och mellan kvinnlighet, ickevåld och moderskap, lyfts genomgående fram. Järvstads ambition är inte att avgöra vilka romaner som är mest progressiva eller utmanande, utan att synliggöra komplexiteten i romanernas förhandlingar kring genus och nation.

Det är en mångfald av verkligheter, händelseförlopp och erfarenheter som de skönlitterära verken beskriver. Här får krig och beredskap erbjuda möjligheter till även-

Corresponding author email: cecilia.ase@gender.su.se

Copyright: © 2023 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 43 (2-3): 200–202

<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v43i2-3.11356>

tyr och nya spännande livsomständigheter. En romangestalt beger sig till Finland som krigsjournalist, en annan tillbringar tid på en förläggning för luftbevakare, ett kvinnokollektiv där respektlöshet råder mot det militära regelverket: ensam i luftbevakningstornet klär huvudpersonen av sig naken och njuter av solen. Även om flera romaner speglar hur nya områden och verksamheter öppnas för kvinnor, och hur kvinnor tar över mäns arbetsuppgifter, utmanas ofta inte den grundläggande könsuppdelning som nationen bygger på. Kvinnorna i berättelserna får som regel återgå till sin traditionella roll i nationen när deras krigsuppgift är över. I *Kurirplan nödlandar* (1946) av pseudonymen Linde Ray förföljer den kvinnliga huvudpersonen en inkräktare, men det är ändå en man som får äran när fienden fångas in. Huvudpersonens insats för nationen gestaltas som ett könsmissigt undantag, vilket i romanen framhävs av att hon efter sin prestation blir djupt förälskad och placeras i familjesfären.

Andra världskrigets kroppspolitiska ordning formar nya kvinnoidentiteter. Så får den kvinnliga flyktninggestalten funktionen att bära fram idéer om transnationell lojalitet och internationalism. Kvinnokroppens roll som nationens eller "rasens" bevarande är ett återkommande tema. Beskrivningar av norska "tyskerjenter" och kvinnors kärleksrelationer med nazistiska fiender sätter ljus på sexualitet och kvinnlighet som det som formar kvinnans relation till nationen. Kvinnor som kroppsligt och sexuellt svikit nationen förnedras och avfeminiseras. Håret klipps av eller huvudena rakas. Scenerna beskriver övergrepp och flera

författare förmedlar vasst hur de manliga förövarna njuter sexuellt av kvinnornas utsatthet. Förnedringen blir ett sätt för männen att återta den sexuella kontrollen över nationens kvinnor från fienden. Dessa litterära gestaltningar öppnar för ett könspolitiskt ifrågasättande av kvinnor och mäns olika roller i nationens kroppspolitik.

Järvstad lyfter fram bredden och komplexiteten i romanernas beskrivningar av beredskapen och krigssituationen. Därtill visas hur genus, sexualitet och ras, särskilt vithet, fungerar för att skriva fram krigssituationen och fiendeföreträdarna. I Marika Stiernstedts *Indiansommar 1939* (1944) tar författaren till uppenbart omanliga attribut för att beskriva en övertygad nazist: tunt hår, platt och köttig näsa, samt "små barnsligt rosenröda läppar" (152). Stiernstedt, som var en stark röst för anti-nazism, använder alltså avmaskulinisering som en strategi när hon beskriver fienden. Romanernas nazistiska figurer är många gånger feminiserade, fega och hysteriska. På liknande sätt får vithet känneteckna männen som står på rätt sida i kriget; att vara blond och högrest kännetecknar de goda militärerna. I kritiken av krigsföring och militär maskulinitet överskrids inte utan återkommer de meningsskapande kategorier som präglar såväl maskulinitetskonstruktionerna som rastänkandet. Mer principiellt tydliggörs här den starka betydelsen som genus, sexualitet och ras har när det kommer till krig och säkerhetspolitik.

I bokens sista tematiska kapitel analyseras flera romaner med tydliga pacifistiska och anti-militaristiska perspektiv. Moderskapet står i förgrunden i flera av texterna och för-

fattarna vrider och vänder på idén att kvinnor till sin natur är särskilt fredsälskande och pacifistiska. Hur kan mödrars krigsmotstånd bli effektivt? Är det etiskt att använda dödligt våld för att undvika ett större våld? I Dagmar Edqvists *Osynliga stängsel* (1944) är kärleksrelationen mellan en kvinnlig läkare och en manlig soldat den fond mot vilken det förs en moralisk diskussion om våldet och dess berättigande. I en annan roman, *Ekot av ett skott* (1945) av pseudonymen Katherine van Goeben, dödar den kvinnliga huvudpersonen sin son, som anslutit sig till vad som beskrivs som nationalismens våldsförhållande och omänskliga ideologi; "fosterlandet hade fått honom i sitt järngrepp och dränkte det mänskliga" (176). Efter att ha skjutit sin son tar kvinnan sitt eget liv, en politisk modershandling avsedd att i framtiden hindra sonen från att mörda eller bli mördad i nationens namn.

Järvstads bok är oerhört rik, angelägen och brännande aktuell. Läsningen får mig att längta efter en litteratur som utvecklar feministiska synvinklar och etiska diskussioner i relation till dagens militära konflikter och den allt allvarligare säkerhetspolitiska situationen i Europa – en litteratur som kunde öppna för reflektion kring de könade säkerhetsnarrativ och den militarisering som idag står nästintill oemotsagd i svensk samhällsdebatt.

Referens

Enloe, Cynthia (1990) *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. London: University of California Press.

Cecilia Åse

Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap
Stockholms universitet